

УДК 343.98

В.В. ЄГУПЕНКО, канд. юрид. наук, Харківський національний університет внутрішніх справ

УЧАСТЬ ПЕДАГОГА ПРИ ПРОВАДЖЕННІ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ У СУДІ

Ключові слова: педагог, кримінальні справи, суд

Проблеми провадження кримінальних справ з участю неповнолітніх завжди перебували в центрі уваги правників і неодноразово піддавалися дослідженням. Дана проблематика розроблялася в працях В.Г. Басєва, В.І. Баськова, В.П. Божьєва, Б.Б. Булатова, А.І. Дольової, З.Д. Еникєєва, Л.Л. Канівського, В.З. Лукашевича, П.Л. Лупінської, Е.Б. Мельникової, Г.М. Міньковського, І.Б. Михайлівської, І.Л. Петрухіна, Н.Ш. Сафіна, А.Б. Солов'єва, М.С. Строговіча, Н.Н. Тарнаєва, В.Т. Томіна, В.С. Шадріна, С.П. Щерби, Ю.К. Якимовіча і ін. Проте питання, пов'язані з участю педагога при розгляді кримінальних справ в суді, багато в чому залишилися не вирішеними і не були предметом самостійного дослідження. Тому метою статті є розгляд малодосліджених у літературі процесуальних і тактичних проблем участі педагога при провадженні кримінальних справ щодо неповнолітніх у суді.

Участь педагога в судовому розгляді кримінальних справ відносно неповнолітніх обумовлена необхідністю враховувати їх вік й індивідуальні психологічні особливості. Педагог сприяє проведенню судових дій, пов'язаних із дачею неповнолітнім свідчень, а також встановленню обставин у межах пред'явленого звинувачення згідно ст.275 УПК України [1, с.122]. Педагог допомагає суду встановити контакт із допитуваними та створити умови, що сприяють успішному веденню допиту та отриманню правдивих свідчень [2, с.86].

Аналіз чинного кримінально-процесуаль-

ного законодавства свідчить про існування недоліків в регулюванні судового процесу з участю неповнолітніх.

Перш за все, необхідно відзначити, що згідно ст.20 УПК України у справах про злочини осіб, що не досягли шістнадцятилітнього віку, допускається проведення закритого судового розгляду. Дійсно, судовий процес за участю неповнолітніх у цілому необхідно розглядати як важке та серйозне випробування для дитини, на яку істотний вплив робить обстановка судового засідання, поведінка тих, хто присутній в суді, що викликає у неповнолітнього боязкість і страх. Ми підтримуємо висловлені в літературі пропозиції про надання суду права вирішувати питання про конфіденційність судового процесу без обмеження віку неповнолітнього [3, с.10; 4, с.90–91; 5, с.23]. Відмітимо, що за законодавством багатьох країн судові засідання при розгляді справ неповнолітніх носять закритий характер, а встановлені при розгляді справи дані, що фіксуються в судових документах, мають конфіденційний характер [6, с.80]. Вважаємо за правильну пропозицію Н.П. Дудіна, С.А. Луговцевої про введення норми, що забороняє судовий розгляд відносно неповнолітніх у відкритому судовому засіданні [1, с.166]. Дане положення повинне розповсюджуватися на всі випадки участі неповнолітніх у кримінальній справі, і у тому випадку, коли неповнолітні є підсудними, і в тому, коли вони виступають як потерпілі та свідки. До введення норми, що забороняє розглядати кримінальну справу за участю неповнолітніх у відкритому судовому засіданні, необхідно ввести в КПК України положення, що передбачає залучення педагога судом на стадії попереднього розгляду кримінальної справи суддею для вирішення питання про можливість проведення судового розгляду у відкритому судовому засіданні.

Як правильно вказує Є.Г. Коваленко, абсолютно незвичний та дивний для неповнолітнього антураж публічного судового допиту подавляє його, заважає зосередитися та зрозуміти, що від нього хочуть та що він повинен говорити [7, с.385]. Серед засобів, що забезпечують усунення негативного впливу

на особу неповнолітнього обстановки судового розгляду, на наш погляд, можна виділити наступні: заборону допуску в судове засідання в якості публіки осіб, які не є учасниками розгляду; зведення до мінімуму кількості судових дій, що вимагають участі неповнолітніх свідків і потерпілих; обмеження тривалості знаходження неповнолітніх в залі суду та ін. До першої групи відносяться питання усунення неповнолітніх від знаходження в залі суду як публіки, а також питання, пов'язані з обмеженням присутніх шляхом проведення закритого судового засідання у справах неповнолітніх. Друга група засобів, що захищають неповнолітнього суб'єкта від негативного впливу обстановки судового розгляду, пов'язана з розглядом питання про доцільність його виклику до суду та участі в судових діях.

У юридичній літературі висловлювалася точка зору про те, що участь дітей в судовому розгляді має бути зведене до мінімуму [8, с.51]. І. Філіпов і В. Лазарева відзначають, що знаходження дитини в залі судового засідання довгий час утомливо для неї і не викликається необхідністю. Тому вони пропонують видаляти із залу судового засідання неповнолітніх потерпілих і запрошувати їх тільки для допиту. Крім того, на їх думку, іноді доцільно взагалі виключити виклик до суду і допит малолітнього на підставі нездатності через вік надавати вичерпні свідчення [9, с.10].

Участь педагога в суді першої інстанції регламентується положеннями ст.168 і ст.307 КПК України. Законодавець передбачає участь педагога в судовому засіданні лише при допиті неповнолітніх свідків. Уявляється за необхідне та доцільне залучення педагога до допиту неповнолітніх підсудних і потерпілих.

На стадії попереднього розгляду справи суддею за допомогою педагога можуть бути вирішені різноманітні питання відносно неповнолітніх учасників процесу. На думку Д.А. Рогозіна, в ході попереднього розгляду справи судді доцільно вирішувати питання, перераховані в ст.237 КПК України спільно з психологом або педагогом [3, с.10]. Вважаємо, що в цій стадії залучення педагога доцільне для ухвалення рішень про: розгляд пи-

тання про зміну запобіжного заходу відносно підсудного; конфіденційність судового процесу; допит неповнолітнього при розгляді питань про визнання доказів неприпустимими; отримання нових доказів.

При розгляді вказаних питань залучення педагога може мати місце за ініціативою сторони захисту або сторони обвинувачення. Педагог може підтримати клопотання сторони захисту, погодившись виступити як поручитель неповнолітнього, або обґрунтувавши недоцільність вживання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. У свою чергу, сторона обвинувачення може запросити педагога для спростування клопотання сторони захисту про зміну запобіжного заходу.

Запрошення педагога на стадії попереднього розгляду справи для вирішення питань про визнання неприпустимими доказів, отриманих на досудовому слідстві з порушенням вимог процесуального закону, повинно мати місце лише відносно доказів, отриманих за участю неповнолітнього у присутності педагога, або отриманих за участю неповнолітнього у відсутності педагога, але у зв'язку з необхідністю його допиту.

Якщо виникає питання про допит неповнолітнього свідка, який раніше не був допитаний в ході досудового розслідування, то суддя також, на нашу думку, повинен запросити педагога. Питання про запрошення педагога має бути вирішений саме судом, а оскільки неповнолітнього свідка представляє сторона, то педагог має бути незалежним.

При рішенні питання про запрошення педагога необхідно з'ясувати, якого педагога запрошувати: який брав участь в ході досудового розслідування або іншого. Є. Центров відзначає, що неповнолітній особі легко розповісти про подробиці злочину у присутності того, з ким він вже був раніше відвертим. У цьому випадку участь педагога допоможе подолати боязкість, невпевненість дитини швидше і з меншим збитком для його психіки [10, с.11]. Оскільки в даному випадку мова йде про використанні спеціальних знань педагога, то немає необхідності запрошувати в ході судового засідання іншого педагога. Вважаємо, що педагог однаково професійно

може брати участь як при проведенні слідчих дій в ході досудового розслідування, так і в ході судового засідання. Тому доцільно запрошувати саме того педагога, який раніше брав участь при проведенні слідчих дій. Заміна педагога може мати місце, на наш погляд, у випадку, якщо він не може по об'єктивних причинах з'явитися на судовий розгляд. Вважаємо, що при направленні кримінальної справи до суду в обвинувальному висновку мають бути вказані дані педагога, якого необхідно запросити в судові засідання.

На практиці виникає питання про кількість педагогів, які мають брати участь у ході судового засідання, якщо необхідно допитати декілька неповнолітніх, які мають різний процесуальний статус. Г. Філіппенков і В. Лазарева вважають, що для участі в допитах неповнолітнього підсудного і потерпілого доцільно залучати різних педагогів, аргументуючи це тим, що педагога, який допомагає і стороні захисту і стороні звинувачення, неповнолітні учасники приймуть з недовір'ям, як того, хто допомагає протилежній стороні [11, с.15]. Вважаємо дану думку помилковою. Педагог є не зацікавленим учасником кримінального судочинства, тому немає підстав запрошувати декількох педагогів. На нашу думку, у вказаній ситуації необхідно запрошувати педагога з тієї школи, в якій не вчиться жоден з допитуваних, щоб не виникла негативна ситуація з питання про зацікавленість в наданні допомоги конкретному неповнолітньому.

Допит неповнолітніх, що здійснюється в рамках судового процесу, має характерні особливості, які відрізняють його від допиту в ході досудового розслідування. По-перше, допит у суді здійснюється у присутності підсудного та публіки. По-друге, у проведенні допиту беруть участь суддя, обвинувач, захисники, підсудні, потерпілі, цивільний позивач, цивільний відповідач і їх представники. По-третє, допитуваний надає свідчення в судовому засіданні стоячи. Крім того, як правило, допит проводиться через значний проміжок часу після досудового розслідування. Природно, що неповнолітній, а особливо малолітній, за такий період часу може

забути інформацію, їм буде складно пригадати подробиці, що впливає на їх стан в ході судового засідання. Все це накладає відбиток на неповнолітнього та його свідчення.

Участь педагога у допиті є гарантією правильності отримання даних від неповнолітнього, виключенням здійснення на нього можливого тиску, сприяє встановленню психологічного контакту з допитуваним. Враховуючи, що в ході судового розгляду допит неповнолітнього підсудного може проводитися неодноразово, і у підсудного є можливість надавати свідчення у будь-який час, то виникає питання про обов'язкову присутність педагога у справах за участю неповнолітніх підсудних. На наш погляд, при розгляді кримінальної справи в суді необхідна обов'язкова участь педагога протягом усього судового розгляду, якщо підсудним є неповнолітній у віці до 16 років. При запрошенні до суду неповнолітніх як потерпілих і свідків педагог повинен брати участь тільки в процесі їх допиту, після закінчення якого свідок, потерпілий і педагог мають віддалятися із залу судового засідання.

Педагог, який бере участь в судовому розгляді, повинен мати право ознайомитися з протоколом судового засідання в частині фіксації інформації неповнолітніх потерпілих, свідків і підсудних, для участі в допиті яких він був запрошений. Педагогові має бути надане право внести зауваження на протокол судового засідання в частині фіксації свідчень неповнолітніх, якщо він визнає, що вони записані неправильно. Вважаємо, що вказані пропозиції необхідно внести до нового Кримінально-процесуального кодексу України.

В ході судового слідства педагог може бути допитаний по обставинах проведення слідчих дій з неповнолітніми, в яких він брав участь на досудовому слідстві. В даному випадку предметом допиту є не обставини вчиненого злочину, а умови і результати проведення допитів і інших слідчих дій за участю неповнолітнього. Тому педагог повинен надавати свідчення як спеціаліст, але не як свідок. У зв'язку з викладеним вважаємо необхідними ввести до КПК України норму «Допит спеціаліста», в якій передбачити

процесуальний порядок допиту спеціаліста яким можуть бути педагог, психолог, перекладач і інші обізнані особи, окрім судового експерта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудин Н. П. Судебное разбирательство уголовных дел в отношении несовершеннолетних / Н. П. Дудин, С. А. Луговцева. – СПб. : Питер, 2005. – 172 с.
2. Кузнецова С. В. Тактика допроса несовершеннолетних / С. В. Кузнецова, Т. С. Кобцова. – М. : Экзамен, 2004. – 96 с.
3. Рогозин Д. А. Правовые, социальные и психологические основы производства по уголовным делам несовершеннолетних : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Д. А. Рогозин ; Уральск. гос. ун-т. – Екатеринбург, 2001. – 24 с.
4. Мельникова Э. Б. Ювенальная юстиция: проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии / Э. Б. Мельникова. – М. : Норма, 2001. – 272 с.
5. Хисматуллин Р. С. Современные проблемы судебной деятельности по делам не-

совершеннолетних : автореф. дис. на соискание науч. степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Р. С. Хисматуллин ; Уральск. гос. ун-т. – Екатеринбург, 2002. – 47 с.

6. Николук В. В. Суды для несовершеннолетних: история и опыт их организации / В. В. Николук // Сов. гос. и право. – 1991. – № 5. – С. 78–81.

7. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник / Є. Г. Коваленко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 632 с.

8. Лазарева В. А. Защита прав и законных интересов несовершеннолетних потерпевших в уголовном процессе / В. А. Лазарева // Социалистическая законность. – 1980. – № 3. – С. 51.

9. Филлипов И. Обеспечение судом законных интересов несовершеннолетних потерпевших / И. Филлипов, В. Лазарева // Сов. юстиция. – 1979. – № 14. – С. 9–10.

10. Центров Е. Допрос малолетних потерпевших в суде по делам о половых преступлениях / Е. Центров // Сов. юстиция. – 1970. – № 14. – С. 11–12.

11. Филиппенков Г. Участие педагога в уголовном процессе / Г. Филиппенков, В. Лазарева // Сов. юстиция. – 1982. – № 6. – С. 15–16.

Єгупенко В. В. Участь педагога при провадженні кримінальних справ щодо неповнолітніх у суді / В. В. Єгупенко // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 360–363 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10evvnuic.pdf>

Розглянуті процесуальні і криміналістичні проблеми залучення педагога при розгляді кримінальних справ в суді, коли учасниками процесу є неповнолітні. Вказані завдання, що вирішуються за допомогою педагога в стадії попереднього розгляду справ суддею і в процесі судового слідства.

Егупенко В.В. Участие педагога при рассмотрении уголовных дел в отношении несовершеннолетних в суде

Рассматриваются процессуальные и криминалистические проблемы привлечение педагога при рассмотрении уголовных дел в суде, когда участниками процесса являются несовершеннолетние. Указываются задачи, которые решаются с помощью педагога в стадии предварительного рассмотрения дел судьей и в процессе судебного следствия.

Egupenko V.V. Participation of the Teacher by Consideration of Criminal Cases Concerning Minors in Court

The remedial and criminality problems attraction of the teacher by consideration of criminal cases in court when participants of process are minors are considered. Problems which dare by means of the teacher in a stage of preliminary disposal of legal proceeding by the judge and in the course of judicial examination are specified.